

Torbjørn Berntsens bemerkning på et nylig avholdt symposium om bærekraftig konsum, og om det økende gapet mellom rike og fattige land, fortjener mer oppmerksomhet og noen kommentarer knyttet til seg.

KALIM SIDDIQUI

Berntsens forslag om at vestens forbruk bør reduseres er et skritt i riktig retning. Det som miljøverministeren ignorerte, og som jeg synes er viktig, er imidlertid den rolle som urettferdige internasjonale handel, og ulik velstandfordeling skaper i fattige land. Jeg har selv arbeidet og forsket på disse problemene i mer enn ti år, og ønsker å knytte endel kommentarer til disse problemene i denne kronikken.

Forklaringsmodell

Utviklingsland er dårlig integrert i den globale økonomien, og er usedvanlig sårbare i forhold til den globale økonomiens ustabilitet. Mange av disse landene er fanget av gjeldskriser, og av reduksjonen i eksterne ressurser, av kraftig nedgang i utenrikshandelen etc. Inntektsgapet mellom nord og sør har kontinuerlig blitt større, spesielt i de «gjeldsinfiserte» 1980-årene. Bare et fåtall sørasiatiske land (NIC-land) har klart å redusere det enorme gapet mellom dem selv og den vestlige verden.

Det er imidlertid i strukturen mellom nord og sør at vi finner årsakene til massefattigdommen i den tredje verden. Mektige vestlige imperialistiske land har i de siste 400 år dominert og formulert det internasjonale økonomiske systemet som tvang kolonilandene til å innrette sin økonomi som råvareeksportører og markeder for avsetning av vestlige produkter. De imperialistiske land tjente også i fellesskap på den rasisme, kolonialisme og spredning av vestlig utdannelse som kolonialiseringen førte med seg. I første rekke var det tappingen av økonomiske ressurser fra koloniene og fra semikolonier som var årsaken til massefattigdommen i sør, og for den strukturelle ødeleggelsen av kolonilandenes økonomi. Selv i den postkolonialistiske periode etter den andre verdenskrig endret ikke de økonomiske strukturene seg mye. Nye relasjoner ble dannet for å tjene de rike land gjennom ulikt bytte, samt gjennom bruk av u-hjelp for å støtte opp under de strategiske og økonomiske interessene til giverlandene. Gjennom de globale nettverkene skapt av multinasjonale selskaper og finansinstitusjoner, hadde vesten store fordeler av de internasjonale økonomiske relasjonene, en økonomiske vekst i vesten som var og er direkte og kausalt knyttet til massefattigdommen i den tredje verden. Mangel på lederskap og tekniske ferdigheter gjør de fleste tredje verden land, selv i dag, svært avhengig av de multinasjonale selskapene. Jeg ignorerer her slett ikke elitene i den tredje verden, som også drar nytte av den nåværende strukturen, men det er vesten som inntil svært nylig og gjennom militær og økonomisk støtte faktisk holdt slike eliter ved makten, selv om dette innebar brudd på menneskerettigheter og store sosiale forskjeller.

Veien til «frelse»?

FNs «Human Development Report» fra 1993 gir oss et årlig mål på «menneskelig utvikling», der utviklingsbegrepet inkluderer en mer humanistisk forståelse, en definisjon som absolutt går i riktig retning. Dessverre har vi med den kalde krigens slutt og kommandøkonomiens kollaps, nærmest fått en universell trend der markedsbaserte utviklingsstrategier synes å være den eneste veien til frelse. Selvfølgelig er demokrati et gode der

KALIM SIDDIQUI: - Det er i strukturen mellom nord og sør at vi finner årsakene til massefattigdommen i den tredje verden. Kalim Siddiqui har levert doktoravhandlingen i jordbruksøkonomi, senter for utviklingsstudier, UiB.

Global ulikhet

mennesker selv kan influere på den prosess de selv er en del av. Men samtidig underminerer man de ulike sosiale funksjoner staten har, ikke bare på nasjonalt nivå, men også i forhold til de ulike bytteforhold som eksisterer på de internasjonale vare og finansmarkedene.

Utviklingsland i dag har tre områder som krever umiddelbar oppmerksomhet i den videre utvikling: Mat, arbeid og miljø. Selv om vekst er nødvendig hvis levestandarden skal økes, gir vekst alene ikke svaret på disse problemene. Det viktige er hvordan veksten fremkommer og ikke minst, hvor rettferdig veksten blir fordelt. Et eksempel her er at den gjennomsnittlige veksten i Sør-Asiatiske land når det gjelder jordbruk var høyere enn befolkningsveksten i perioden 1981-91, men veksten var hovedsakelig forårsaket av kommersielle avlinger dyrket frem pga. høyere markedspriser. Veksten kom m. a. o. ikke befolkningen til gode. Eksemplet viser at matreserver ikke bare avhenger av tilstrekkelighet, men også av distribusjon til dem som har behov for matreserven. Hvis man ikke har arbeid, gis det få muligheter til å kjøpe mat, selv når lagrene er fulle. Som FN rapporten påpeker gir «arbeid mennesker konsumentmakt overfor en rekke goder og tjenester. Det gir dem sosial makt ved å tilby dem en produktiv rolle som stimulerer deres stolthet og verdighet, og det gir dem politisk makt ved at de kan influere på avgjørelser på sin egen arbeidsplass og i eget samfunn». Sørøst-Asia har for øyeblikket en arbeidsledighetsrate på nesten 20 prosent, og det ubehagelige faktum er at vekst ikke alltid leder til dannelse av nye jobber. Den økonomiske veksten i Sør-Asia, målt i BNP, viste seg å være på mer enn 5 prosent mellom 1973 og 1990, men vekstraten for arbeidsmarkedet viste en økning på mindre enn 2 prosent.

Gagner initiativtakerne

Gitt ulikhetene i samfunnet blir staten ofte arenaen for lokale makteliter. Oppbygnings- og gjenreisningsprogrammer blir på denne måten bestemt av prioriteringer som ikke er representative for majoriteten av befolkningen. «Utviklingsmodellen» som ble lansert i utviklingslandene på 50-tallet med full støtte av i-landene, har vist seg å være en katastrofal doktrine som bringer ødeleggelse i sitt kjølvann - enten det nå gjelder økonomi, økologi, autonomi eller menneskelig verdighet. Det de multinasjonale selskapene prioriterer, er hva de kan tjene mest på. Den såkalte «grønne revolusjonen» gjorde flere bønder arbeidsløse enn hva resultatet av revolusjonen noen gang kan håpe å mette. Internasjonal handel er gjen-

nomført på en måte som kun gagnar initiativtakerne, og der utviklingsbegrepet har ført mange ut i håpløshet. En følge av handelssystemet er at folk f. eks. flytter fra landsbygda til byen - hvor det ikke finnes arbeid til dem. De er drevet fra landsbygda av økonomiske krefter som de ikke verken forstår eller har kontroll over. Den egentlige hensikten med disse folkevandringerne synes mer å være å bevare privilegiene til de rike.

Staters inngripen i markeder ble for første gang prøvd ut under den store depresjonen på tredvetallet. Den intervensjonistiske staten ble etterhvert et velbrukt virkemiddel for å demme opp for imperfekte markeder. På 70-tallet, da den økonomiske krisen påvirket mange land både i nord og sør, ble flere virkemidler lansert. Brandt-rapporten fra 1980 introduserte begrepet «gjensidige interesser» og argumenterte for at «en stor ressursoverføring til den tredje verden hjelper på samme tid landene i sør og revitaliserer økonomien i nord». Hos mange vestlige land, USA, Storbritannia og Vest-Tyskland, ble dette sett på som litt for mye inngripen i markedstenkningen, og de ønsket heller at markedskreftene skulle få utfolde seg friere for å skape mer vekst og velstand. Som en konsekvens rådet Det Internasjonale Pengefondet og Verdensbanken den tredje verden til å trekke seg ut fra sosialt viktige sektorer som helsevesen, utdanning, infrastruktur, drikkevannskilder, fattigdomsprogrammer og miljøvern. Markedskreftene viste seg imidlertid fort å være uegnet for å tilføre befolkningen billige hus, helsevesen, transport, utdannelse etc. Slike oppgaver er av største viktighet og bør som en konsekvens være et offentlig ansvar. Markedsystemer klarer ikke å korrigere og fordele inntekt i et samfunn.

Gjeldsbyrden

For øyeblikket er gjeldsbyrden i den tredje verden estimert til å være rundt 1500 milliarder \$ Land i den tredje verden er i dag oppfordret av sine kreditorer til å følge en økonomisk politikk som underminerer deres suverenitet, og som legger sten til den byrde marginaliserte grupper i disse samfunnene allerede sliter med. Land i den tredje verden er tvunget til å akseptere Det Internasjonale Pengefondets tøffe betingelser hvis de fortsatt ønsker å være internasjonalt kreditverdige. Denne kreditverdigheten kan de ikke være foruten, hvis de ønsker å få støtte i Verdensbanken, i internasjonale kredittinstitusjoner, og i vestlige giverland. Et estimat fra UNICEF viser at nesten en halv million barn dør hvert år grunnet gjeldsbyrden i den tredje verden.

Og i mange tilfeller er kreditene gitt kun for å støtte opp under og utvide markedene for vestlige produkter. Inntil nylig har noen av de mest diktatoriske regimer vi kjenner til faktisk blitt tildelt slike kreditter. Det er for det meste disse regimene som i samarbeid med forretningsinteresser i de rike land har lånt seg til fant i megaprojekter som involverer luksusvarer, våpenimport og ulike goder til eliten. Finansinstitusjonene ga lån til slike aktiviteter uten å se på det sosiale ansvaret de derved også hadde. Den lette kreditttilgjengeligheten økte også korrupsjonen, der eliten i utviklingslandene så sin mulighet til å gjemme bort sine ulovlige formuer i ulike vestlige banker. Forretningsinteresser i vesten støttet aktivt opp under slike foretak, og bidro på denne måten til at akkumuleringen av gjeld økte ytterligere. Takket være gjeldskrisen er det faktisk en økt strøm av overføringer fra de fattige til de rike land. Ifølge en FN rapport var netto-summen av penger fra de fattige til de rike land i 1990 på mer enn 60 milliarder \$ årlig. For enkelte fattige land i Afrika er dette mer enn fem ganger deres årlige eksportinntekter.

John Rawls

Den nåværende neoliberalistiske dominans er stort sett et resultat av de nye bånd som er trukket opp mellom internasjonal kapitalisme og mellom internasjonale institusjoner som Pengefondet og Verdensbanken, som støtter oppunder denne politikken. Ikke desto mindre bør det påpekes at det også er svakheter i alternative utviklingsteorier som har ledet til denne dominansen. Den kontinuerlige fattigdommen til den tredje verden og ikke minst den økologiske krisen har imidlertid også ledet frem til en forståelse om at heller ikke neoliberalismen er en god løsning. Det neoliberalistiske syn om at internasjonal handel er en «vekstmaskin» som alle partnere tjener på, og som tilsatt minsker gapet mellom rike og fattige har imidlertid også sine kritikere. Prebisch kritiserer neoliberalismen allerede i 1965 og nylig har også Singer stått frem som en sterk kritiker av dette paradigmet. Kritikken går i hovedsak ut på at gevinstene ved internasjonal handel er ulikt fordelt og at konsekvensene av dette blant annet er reproduksjon av ulikhetene. Jeg er heller ikke av dem som tror at neoliberalismen har løsningen til problemene i den tredje verden. Hvis utvikling skal forstås som ikke bare eliminering av fattigdom, men også som etableringen av et samfunn som har fordeling og deltagelse i fokus er John Rawls

verdt å sitere. Rawls gir i sin «Theory of Justice» en sentral plass til distribusjonen av hva han kaller primærgoder; rettigheter og friheter, makt og muligheter. Mer nylig har Sen argumentert at hvis utvikling også blir utvidet til å inkludere størrelser som dødelighet og analfabetisme, vil dette reflektere en utvikling av dimensjoner som det er nødvendig å ivareta for å sikre vår felles fremtid. Det vi trenger for en «vellykket utvikling» er demokrati og interne reformer, og slett ikke marked. Sens demokratibegrep inkluderer et grasrottdemokrati med ansvarlige demokratiske institusjoner, og ikke et nok et vestlig forbilde. Torbjørn Berntsens forenklede tilnærming løser ikke den tredje verdens kompliserte problemer. De som tror at en enkel reduksjon i vestlig konsum løser den tredje verdens problemer lever i en drømmeverden. Majoriteten av verdens befolkning lever idag i den ytterste fattigdom. En fattigdom som kun en liten minoritet av verdens befolkning nyter godt av. For å endre dette må de internasjonale økonomiske strukturene endres, samtidig som det må igangsettes institusjonelle reformer i den tredje verden.

Oversatt av Bjørn Stensaker